

Pogled nemškega plemiča na slovensko pofevdalno obdobje

Marija Mojca Peternel*

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929Gagern F.v.

821.112.2(497.4).09Gagern F.v.

Marija Mojca Peternel: Pogled nemškega plemiča na slovensko pofevdalno obdobje.
Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 85=50(2014), 4, str. 70–93

Baron Friedrich von Gagern, potomec bolj slavnega politika Heinricha von Gagera, je v slovenskem prostoru dokaj neznan. Po krivici, saj sodi med naše nemško pisoče avtorje, h katerim prištevamo Almo Maximiliano Karlin in Anastazija Grüna, s katerim je Friedrich von Gagern imel tudi sorodstvene vezi. Ko je postal lastnik Mokrice, se je izkazal za izredno sposobnega kmetovalca, hkrati pa je bil tudi eden prvih tržno usmerjenih veleposestnikov. V prispevku smo avtorja želeli najprej umestiti v literarni okvir in prikazati njegovo povezanost s slovenskim ozemljem. V nadaljevanju smo na podlagi literarnega dela poskušali predstaviti Gagernov pogled na del slovenskega ozemlja, s katerega je izhajal, ter ugotoviti, kašen je bil njegov odnos do tamkajšnjih prebivalcev.

Ključne besede: Friedrich von Gagern, nemška književnost, nemško plemstvo na Slovenskem, literarna zgodovina, 19. stoletje, Mokrice

1.01 Original Scientific Article

UDC 929Gagern F.v.

821.112.2(497.4).09Gagern F.v.

Marija Mojca Peternel: Views of a German Nobleman on the Slovene Post-Feudal Period.
Review for History and Ethnography, Maribor 85=50(2014), 4, pp. 70–93

Baron Friedrich von Gagern, a descendant of a more famous politician Heinrich von Gagern, is in Slovenia relatively unknown. Unjustly, for he is one of our German writing authors like Alma Maximiliana Karlin and Anastasius Grün, to whom Friedrich von Gagern was related. When he became the owner of Mokrice he proved to be an extremely capable farmer and at the same time one of the first market-oriented powerful

* Dr. Marija Mojca Peternel, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko, skandinavistiko in nederlandistiko, Aškerčeva 2, SI – 1000 Ljubljana, mojca.peternel@guest.arnes.si

landowners. In this article we tried to present the writer in a literary context and to show his connectedness with Slovenia. On the basis of his literary work we further on tried to show Gagern's view on the part of the Slovene territory, from which he originates, and to determine his relationship with the indigenous people.

Key word: Friedrich von Gagern, German literature, German nobility in Slovenia, literary history, 19th century, Mokrice

UVOD

»Hier wird die Natur zur Mithandeln; ja Gestalten, die auftreten, scheinen Leib und Blut gewordene Landschaft. [...] Hier bewundert man nicht technische Meisterschaft, hier fühlt man seelische Heimat, fühlt eines Führers sichere Hand.«¹

Baron Friedrich von Gagern (1882–1947)² sodi med znane nemške pisatelje, omenjajo ga tudi nemški literarni leksikoni.³ Med njimi gre še posebno izpostaviti Martinijevo *Deutsche Literaturgeschichte*, v kateri je poleg Anastazija Grüna⁴ omenjen tudi Friedrich von Gagern.⁵ Slednji sodi tako kot Grün dejansko med »naše« nemško pišočje avtorje. Je pa za razliko od Aursperga v slovenskem prostoru razen med nekaterimi germanisti in boljšimi poznavalci naše kulturne zgodovine manj znan. To je posledica dejstva, da smo se Slovenci, zlasti po II. svetovni vojni, nemško pišočim in še plemiškega porekla, iz nacionalnih in razrednih razlogov odpovedali. V zadnjih desetletjih, zlasti po osamosvojitvi, so se stvari precej spremenile, saj je izšlo kar nekaj del, ki obravnavajo nemško pišočje avtorje. Gotovo je najprej treba omeniti Celjanko Almo Maximiliano Karlin,⁶ ki je doživela že kar nekaj objav.

¹ Iz kritike Alberta Soergla (1880–1958). V: *Friedrich von Gagern, Schwerter und Spindeln*, Berlin, 1939, nepaginirano.

² Friedrich von Gagern (26. 6. 1882 Mokrice (Mokritz)–15. 11. 1947 Geigenberg, pri St. Leonhard am Forst). *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Zvezek 1. Wien, 1957, str. 390–391.

³ *Deutsche Literaturlexikon*, Bern und München, 1978, 6. zvezek, str. 22–23.

⁴ Fritz Martini, *Deutsche Literaturgeschichte*, Stuttgart, 1991, str. 367 in 379. Anton Aleksander Auersperg (11. 4. 1806 Ljubljana–12. 9. 1976, Gradec), *SBL* 1, str. 19. Enako kot Friedrich von Gagern je pod psevdonimom Anastasius Grün omenjen v *Deutsche Literaturlexikon*, Bern und München, 1978, 6. zvezek, str. 919–921. Več o Auerspergih glej Miha Preinfalk Auerspergi: *po sledeh mogočnega tura*, Ljubljana, 2005.

⁵ Fritz Martini, *Deutsche Literaturgeschichte*, Stuttgart, 1991, str. 612.

⁶ Alma Ida Wilibalda Maximiliana Karlin (12. 10. 1889, Celje (Cilli)–14. 1. 1950, Pečovnik pri Celju (Pečovnik bei Cilli)). <http://www.almakarlin.si/index.php?lang=de&cat=2> (9. 9. 2013). Glej tudi Jerneja Jezernik, *Alma M. Karlin, državljanka sveta: življenje in delo Alme Maximiliane Karlin* (1889–1950), Ljubljana, 2009.

Priimek Gagern je postal znan v slovenskem prostoru leta 1848, ko je Heinrich von Gagern,⁷ starejši sorodnik barona Friedricha von Gagera, postal predsednik Frankfurtskega parlamenta. O njem so z naklonjenostjo pisali tudi nemški časopisi takratnega slovenskega prostora.⁸

Kot je znano, so bili njegovi člani tudi nekateri predstavniki naših prednikov. Med njimi sta še posebno znana nekdanji Prešernov prijatelj, zastopnik novomeškega volilnega okraja Anton Laschan, ter prav tako Prešernov prijatelj in njegov nekdanji učenec grof Anton Aleksander Auersperg, bolj znan kot Anastazij Grün. Vsaj od takrat so se med družinama Gagern in Auersperg verjetno spletla znanstva in vezi, zaradi katerih bi lahko leta 1874 prišlo tudi do poroke med Beatrice, grofico Auersperg (1848–1919), iz veje Mokrice-Čušperk, njena mama Mathilda (1829–1914) je bila iz Zoisove rodbine, in Henrikom baronom Gagernom (1841–1894).⁹ Leta 1882 je postala lastnica gradu Mokrice¹⁰ in tam s svojo družino bolj ali manj stalno tudi živela. Mogoče je malo pretirano, toda Friedrich von Gagern bi lahko podedoval svoj pisateljski talent tudi po svojih odličnih prednikih (vsaj po mamini strani) z našega prostora.

Sicer pa so se vezi med obema družinama ohranile tudi pozneje. Leta 1948 je namreč ponovno prišlo do poroke med naslednikom Auerspergov in naslednico iz družine Gagern.¹¹

Friedrich von Gagern je bil rojen 26. junija 1882 na Mokricah. Bil je pranečak Anastazija Grüna in je po materini strani izhajal iz plemiške družine Auersperg. O njegovem življenju lahko več izvemo v zadnjem, 19. poglavju knjige *Mokritz, die Heimat von Friedrich von Gagern*, ki jo je napisal njegov sin Falk von Gagern.¹² Poglavje z naslovom *Der Fritz von Mokric*¹³ opisuje avtorjevo življenje in šolanje najprej v Boznu, nato v Feldkirchnu, nato še neuspešne poskuse šolanja na »Obergymnasium« v Ljubljani. Uspešneje je bilo šolanje v Celju, kjer je zaključil štiri višje razrede gimnazije in kjer je

⁷ Wilhelm Heinrich v. Gagern (20. 8. 1799 Bayreuth–22. 5. 1880. Brockhaus, 6. del, Darmstadt, 1968, str. 717.

⁸ J.-., Heinrich v. Gagern, *Sloveniensi Blatt*, 29. 12. 1848, št. 26, str. 104. Glej tudi Stane Granda, *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/1849*, Ljubljana, 1995, 438–439.

⁹ Miha Preinfalk, *Auerspergi: po sledih mogočnega tura*, Ljubljana 2005, str. 417, 565. Avtor dosledno uporablja obliko Beatrika.

¹⁰ Majda Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana, 1982, str. 299.

¹¹ Miha Preinfalk, *Auerspergi: po sledih mogočnega tura*, Ljubljana, 2005, str. 140.

¹² Falk von Gagern (23. 8. 1912–5. 6. 2000 Dunaj). <http://www.friedhofewien.at/eportal/fhw/vs/submitSuchergebnis.do?id=3> (1. 10. 2013)

¹³ Falk von Gagern, *Mokric: die Heimat von Friedrich von Gagern*, Berlin, Hamburg, 1962, 198–211.

leta 1901 tudi opravil maturo. Na materino željo se je sicer vpisal na dunajsko Konsularakademie, vendar pa je študij že leta 1906 dokončno opustil.¹⁴ V istem poglavju so objavljena pisma, ki jih je pisatelj iz različnih krajev pisal mami in v katerih je pogosto moč prebrati tudi njegovo hrepenenje po Mokricah. Od njih se je dokončno poslovil leta 1913.¹⁵

Gagern je od leta 1906 (po nekaterih podatkih od leta 1903¹⁶) do 1914 urejal časopis Hugo'sche Jagdzeitung (po Hugou Albertu, ki je časopis osnoval leta 1858¹⁷) in ga danes skoraj v celoti hrani Deutsche Jagdbibliothek v Melsungnu, južno od Kassla. Od leta 1914 je deloval kot svobodni pisatelj. Umrli je 15. novembra 1947 v majhnem kraju Geigenberg pri St. Leonhard am Forst.

Razlog za ponovno obravnavo Friedricha von Gagerna je tudi v tem, da je precej bolj znan v nemškem kot v slovenskem prostoru. To na eni strani potrjuje poimenovanje ulice Gagerngasse v 22. dunajskem Donaustadt leta 1973, na drugi pa leta 2009 inscenirana drama Ozean iz leta 1921, ki jo je uprizoril Berliner Volksbühne.¹⁸ V nemškem glavnem mestu je omenjeno delo polno osebnih usod, ki skupaj stremijo k enemu cilju – Ameriki.

Tudi spletni katalog avstrijske nacionalne knjižnice (Österreichische Nationalbibliothek)¹⁹ dokazuje, da je bil avtor kar pogosto predmet znanstvenih raziskav. V študijah²⁰ in disertacijah²¹ so raziskovali Gagernove literarne značilnosti in tudi njegovo korespondenco.²²

V dobljenih rezultatih slovenskega spletnega bibliografskega brskalnika²³ pa v nasprotju z avstrijskim najdemo le skromno število študij sloven-

¹⁴ Prav tam, str. 206.

¹⁵ Prav tam, str. 210.

¹⁶ Friedrich von Gagern, *Jäger und Gejagte*, Graz, 1958, str. 125.

¹⁷ Ivan Perdin, Djelo Friedricha von Gagern kao ideološki predložak nacizma. V: *Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede*, Ljubljana, 1987, str. 382.

¹⁸ <http://www.volksbuehne-berlin.de/praxis/ozean/> (20. 4. 2013)

¹⁹ <http://www.onb.ac.at/> (18. 4. 2013)

²⁰ Winkler, Gerhard (ur.), Friedrich Freiherr von Gagern: (26. 6. 1882–15. 11. 1947), *Katalog des NÖ Landesmuseums*, Wien, 1987. Ingo Mazurek, *Friedrich von Gagern – heute noch aktuell? Über die Bedeutung des brillanten Dichters und Weidmanns*, Berlin-Steglitz, 1995.

²¹ Eva Baur, *Die Religiosität Friedrich von Gagerns: Naturfrömmigkeit und Christentum*, Wien, 1968, in Uwe Baur, *Der Sonderlingstypus in den Werken Friedrichs von Gagern: ein Beitrag zum Verständnis des Menschenbildes des Dichters*, Wien, 1967.

²² Gagern an Bartsch. Biographisches, Belletristisches, Ballistisches. Unveröffentl. Briefe des großen Jägerdichters an seinen besten Freund, Karl Kislinger. (12 Bildtaf.), Wien, 1965, in Stein, Heinrich Friedrich Carl Freiherr, *Briefe an den Freiherrn von Gagern von 1813 bis 1831 mit Erläuterungen*, Stuttgart, 1833.

²³ <http://www.cobiss.si/> (2. 2. 2013)

skih avtorjev. Podobno kot Anastasius Grün je tudi Friedrich von Gagern spadal med kanonizirane avtorje, o katerih se je predavalo v prvih letih po ustanovitvi Univerze v Ljubljani. Oba sta po drugi svetovni vojni praktično izginila iz učnega programa.²⁴ Zato tudi ni čudno, da so (redki) znanstveni prispevki o njem nastali šele dosti kasneje.²⁵ Med dobljenimi rezultati slovenskega najdemo nekaj analiz tujih znanstvenikov²⁶ in nekaj publikacij na temo njegovega rodnega kraja.²⁷ To je bila tudi osrednja tema dela Mokric, s podnaslovom *Die Heimat von Friedrich von Gagern*, ki jo napisal njegov sin Falk von Gagern:²⁸ »Sollten Geschichte und Geschichten von Mokric die Nachwelt nicht vergessen sein, dann konnten sie nur einen Erzähler haben: Den Vater Friedrich von Gagern. [...] Was ich mit ihm [mit dem Buch, op. avtorja] gegeben habe, ist Vermächtnis des Vaters.«²⁹

Kot je zapisano na zavitku knjige, gre za 1500-letno zgodovino Mokric, ki je v življenju in delih Friedricha von Gagera imela odločilno vlogo. Povezanost z rodnim krajem dokazuje tudi neizmerno veselje očeta, potem ko je izvedel novico, da govorice o rušitvi Gruftkapelle niso resnične: »[...] wurde Mokric zum Gespräch einer großen unvergeßlicher Nacht. Bilder wurden hervorgekramt, Urkunden gelesen und so manches alte, mit liebevoller Sorgfalt behütete Stück der Erinnerung an Mokric und seine Ahnen betrachtet.«³⁰ Strah pred rušitvijo je verjetno posledica dejstva, da so v Ljubljani takoj po koncu monarhije poleg spomenika Radetzkemu odstranili tudi Auerspergovo spominsko ploščo.³¹ Pozorni moramo biti tudi

²⁴ Miladinović Zalaznik, Mira, Lieber Freund! Was willst du?: Friedrich von Gager's Grenz-Dörfer (zwischen Krain und Kroatien). V: *Danubiana Carpathica: Jahrbuch für Geschichte und Kultur in den deutschen Siedlungsgebieten Südosteuropas*, München, Oldenbourg, 2007, str. 9.

²⁵ Drago Grah, Das Menschenbild im Werk Friedrich von Gager's. V: *Acta Neophilologica* 14 (1981), str. 9–18. Anton Janko, Das Werk Friedrichs von Gager in literaturgeschichtlicher Betrachtung. V: *Acta neophilologica* (Anton Stanovnik ur.), Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 1968, str. XXX, Miha Preinfalk, Smrt treh turjaških grofic. V: *Trobla: glasilo občanov Občine Velike Lašče*, 1997.

²⁶ Ivan Perdin, Balkanski okvir slike Slovenaca i Hrvata u austrijskom i njemačkom zavičajnom romanu. V: *Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede*, Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, 1988, str. 283–291. Ivan Perdin, Djelo Friedricha von Gager kao ideološki predložak nacizma. V: *Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede*, Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, 1987, str. 381–401.

²⁷ Ivan Berlić, *Mokritz: Geist und Geschichte; auf den Spuren von Friedrich von Gager*, 1971.

²⁸ Falk von Gager, *Mokric: die Heimat von Friedrich von Gager*, Hamburg, Berlin, 1962.

²⁹ Prav tam, nepaginirano.

³⁰ Prav tam.

³¹ Mira Miladinović Zalaznik, Knjigi na pot. V: *Anton Aleksander Grof Auersperg, Anastazij Grün*, Ljubljana, 2009, str. 11.

na omembo zgodovinskih virov, ki so jih očitno odnesli s seboj in ki so slovenskim zgodovinarjem še danes neznani. Očitno bi bilo treba oživeti stike s pripadniki te rodbine in priti vsaj do kopij dokumentov.

Gagernova dela močno odražajo avtorjev čut za naravo, s čimer je še posebno zaznamoval lovske zgodbe, v katerih se lovci navadno idilično povezujejo z avtohtonimi prebivalci. Veliko vlogo pri tem igrajo živali in narava nasploh. Med strokovnjaki velja za »lovskega« pisatelja oziroma pisca zgodovinsko-pustolovskih romanov, sicer pa spada med pozno ekspresionistične pisatelje takratnih precej popularnih romanov. Ni čudno torej, da je bila Gagernova lovska tematika prav tako osrednja tema raziskovanj.³² Ne nazadnje je verjetno zaradi nje tudi prišel v zbirko najlepših lovskih zgodb.³³

Gagernov opus obsega predvsem romane, katerih prevodi v slovenski jezik so redki. Roman *Die Straße* (*Cesta*), ki mu je v že omenjeni nemški enciklopediji namenjeno nekaj več besed,³⁴ je leta 1939 poslovenil Ivan Zorec, roman *Mejaši, pozvedniki, glavarji* pa leta 1944 Jože Glonar. Omenimo naj še leta 1936 prevod Borisa Rihteršiča dela *Beg iz pekla* in leto dni kasnejši prevod Fran Albrechta dela *Ljudstvo*, ki je leta 1978 doživelo ponatis.

Tako kot je razlog za ponovno osvežitev Gagernovega opusa več, tako je tudi razlogov za podrobnejšo analizo njegovega roman *Das Geheimnis* (*Skrivnost*) več.

V romanu so združene praktično vse zgoraj omenjene značilnosti avtorjevega ustvarjanja. Tako se lovska tematika prepleta s podrobnimi opisi narave in ljudi, predvsem domačinov, o katerih izvemo marsikaj dobrega, a tudi mnogo slabega. Prav to je v središču našega zanimanja, saj iz njegovega pisanja dobimo podatke o odnosu in pogledu pripadnika našega višjega plemstva na politične, socialne in kulturne razmere v našem prostoru po odpravi fevdalizma, ko je pretežno nemško kulturo začela nadomeščati slovenska tudi pri višjih družbenih plasteh. Vidimo dokončno umiranje starega, ki ostaja le še zgodovinski spomin in novo gospodarsko in zlasti politično realnost. V nekem smislu gre za poglavje »geistgeschichte« iz

³² Karl Čajka, *Wandel und Wechsel. Friedrich v. Gagern in seinen jagdlichen Werken*, Hamburg, Berlin, 1962.

³³ Perfahl, Jost (ur.), *Die schönsten Jagdgeschichten aller Völker*, Graz [u.a.], 2009.

³⁴ Fritz Martini, *Deutsche Literaturgeschichte*, Stuttgart, 1991, str. 612.

naše zgodovine. Zelo konkretno je izražena nenaklonjenost moderni dobi, ki skrbi le za fasade in material ljudi, pozablja pa na njihove duše.

Roman je kljub starejši letnici izdaje 1919³⁵ danes tudi precej družbeno aktualen. Ne le zaradi tega, ker bi po naslovu koga morda lahko spomnil na znano angleško *Secret*,³⁶ ampak predvsem zato, ker marsikatero razmišljanje in besedo glavnih protagonistov danes lahko zasledimo v medijih. Precej aktualno se na primer zdi mnenje o denarju: »Weil kein guter Wille auf der Welt ist! Den hat das schmutzige Geld vertrieben und vergiftet! – Viel Schuld klebt am Gelde, ja. Und es ist doch das Salz der Welt. – Dann wird eben Mißbrauch getrieben mit dem Salze. – Mißbrauch. Mißbrauch, da habt Ihr recht. Man hat auch daraus ein Gift bereitet.«³⁷ To njegovo stališče poudarjamo, ker je bila avtorjeva družina dokaj liberalnih nazorov in lahko plastično vidimo razliko med plemiškim in kasnejšim ali celo današnjim liberalizmom.

Glavni razlog za podrobno analiza romana *Das Geheimnis* (Skrivnost), pa je, kot bomo v nadaljevanju poskušali dokazati, v dejstvu, da se dogaja v deželi njegove mladosti, današnji tako imenovani jugovzhodni Sloveniji. Na podlagi precej natančnih opisov dežele, narave, še zlasti pa ljudi bomo poskušali zgodbo časovno in krajevno umestiti ter pokazati avtorjev odnos do prebivalcev te dežele.

Gagernova domača pokrajina je bila mejno področje s Hrvaško in ta pojem »meje« ga je močno zaznamoval. To ne nazadnje opazimo tudi v naslovu romana *Mejaši*, kjer je mejo označil za sekiro, »ki krči, stavi, lomi, grabi, ustvarja, varuje in pobija.«³⁸

Gagerna je rodna dežela zaznamovala precej globoko, česar se je zavedal tudi sam: »Meine Kindheit war einsam und glücklich ... in Tier und Pflanze, in Wind und Wolken, im guten Buch, in reiner Musik fand die Seele früh ihr innerstes Genügen, ihren vertrauten Heimatkreis. Da blieb, schlug Wurzel, trug Frucht, wurde Wesen. Meine besten Tage und Jahre verbrachte ich in aller Herren Wäldern, meine seligsten Nächte draußen unterm Kreisen der Sterne, in weltfernen Jäger-Hirtenhütten, in sturmumwühlter Turmstube, an der Orgel mit Bach, am Flügel mit Beethoven, Schubert, Schumann, Chopin. Solch ein Mensch ist mitteilssam nur durch sein Gestalten und seine Geschöpfe, vermag nicht dem Augenblick zu

³⁵ Friedrich von Gagern, *Jäger und Gejagte*, Graz, 1958. str. 125.

³⁶ Rhonda Byrne, *Secret*, London, 2006.

³⁷ Friedrich von Gagern, *Das Geheimnis*, Berlin, 1921, str. 368.

³⁸ *Mejaši*, Iz avtorjevega uvoda, Ljubljana, 1944, str. 14.

schmeicheln, stellt sich nicht hin noch ein; er ist, er schweigt, er schafft.«³⁹ Posredno nam opisuje življenje odrasčajočih otrok na naših premožnejših graščinah: umetnost v smislu zabave in lova. Kot da velikega preloma leta 1848, odprave fevdalizma, ni bilo. Življenje je še naprej potekalo brezskrbno, gozd je bil predvsem lovno področje, tudi prostor za opazovanja narave, nikakor pa ne gospodarska podlaga nekdanjega zemljiškega gospostva, sedaj veleposesti.

Das Geheimnis (Skrivnost)

Roman *Das Geheimnis (Skrivnost)*, na razpolago imamo izdajo iz leta 1921, je manjšega formata brez ilustracij, nenaslovljena poglavja so med seboj navadno ločena s tremi zvezdicami. Obsega 401 stran in je v tiskani gotici izšel pri berlinski založbi Pauer Parey. V seznamu izdanih knjig pri omenjeni založbi je v zbirki Grüne Bücher med enajstimi več kot polovico »lovskih«, kot na primer *Der weiße Hirsch in Hirschbrunn* (Ferdinand von Raesefeld), *Im grünenen Rock. Erzählung aus dem Jägerleben* (Arthur Achleitner) ali delo istega avtorja *Mataun. Eine Erzählung aus der Steiermark*.⁴⁰ »Lovska« tradicija se je pri omenjeni založbi praktično ohranila do danes, saj še vedno izdaja predvsem časopise z lovsko vsebino. Omenimo naj, da so pri tej založbi izšla tudi vsa daljša dela Gagernovega sina Falka, torej tudi že omenjena študija o Mokricah.⁴¹ Sicer pa je bil slednji tudi član leta 1993 ustanovljenega »Forum lebendiger Jagdkultur«, katerega cilj je pospeševati lovsko kulturo v nemško govorečem prostoru.⁴²

Jezik romana *Das Geheimnis (Skrivnost)* je značilen za tisti čas, za sodobnega bralca pa vendarle morda nekoliko neobičajen. Poleg značilnega dativa, pogosto izstopa besedni red v stavku. Nedoločnik glagolov je kljub rabi modalnih glagolov večkrat v sredini stavka. Podobno se glagol namesto na koncu odvisnega stavka pojavlja kar v sredi povedi.

Prevajalec Gagernovih *Mejašev* je za Gagernov jezik zapisal: »Plastika njegovih podob in muzikalnost njegovega jezika stavi prevajalcu včasih

³⁹ Norbert Langer, Einleitung. Verströmt an die unendliche Natur. V: *Friedrich von Gagern, Jäger und Gejagte*. Eingeleitet und ausgewählt von Dr. Norbert Langer. Graz und Wien, 1985, str. 7.

⁴⁰ Seznam izdanih knjig, priložen romanu *Das Geheimnis*.

⁴¹ http://www.deutsches-jagd-lexikon.de/index.php/Gagern,_Falk_von (15. 7. 2013)

⁴² <http://www.jagdkultur.eu/forum/index.php?kw=start> (15. 7. 2013)

kar nepremagljive ovire. Toda tudi skozi prevod se čuti to, kar je pri njem najprikupnejše, ljubezen do vsega in vseh, ki so v svojem pravem, naravnem bistvu prizadeti in ki po nedolžnem trpijo preganjanje. S svojo visoko umetnostjo in tem etničnim stališčem stoji visoko nad R. H. Bartschem,⁴³ ki je večkrat obravnaval enake probleme, a jih je vedno reševal zgolj z nekega stališča artista in esteta.«⁴⁴

Glede na vse skrivnosti, s katerimi se spopada bralec, je naslov romana upravičen. Če ne upoštevamo nikoli omenjenega kraja dogajanja, je Bergostan mistični duh/bog, o katerem prebivalci le šepetajo, prva skrivnost, na katero naleti bralec. In prav mističnost, povezana z njegovim izvorom, je ena izmed značilnosti poznega Gagernovega ustvarjanja: »In seinen späten Phase war Gagern ein Slavenverehrer. Doch hatte er keinen konkreten Slovenen oder Kroaten vor Augen, keinen konkreten Slaven, sondern nur einen – myt[h]ischen.«⁴⁵

Mističnost oziroma poganska mentaliteta tega slovenskega področja se odraža v spoštljivem odnosu do omenjenega boga med prebivalci, ki na tem področju živijo že od nekdaj. Oba naroda, torej Nemci in Slovenci, pomagata očuvati to poganskost. Prvi s svojo modrostjo in strogostjo, drugi z marljivim delom.⁴⁶ Značilnost mističnosti v delu dokazuje tudi bog Tschrnebog. Gre za boga zla, ki je med slovanskimi narodi dobil ime Črnbog (z različicami Černbog, Črnobog ...), ki je vir vsega slabega in je bog spodnjega sveta.⁴⁷ Očitno Gagern, ki ni znal uskladiti svoje navezanosti na rojstno pokrajino in kulturno jezikovno pripadnost večinskega prebivalstva, kljub vsemu goji spoštljiv odnos do domačinov oziroma njegove mentalitete in duhovnega izročila.

Omeniti velja še trditev Janez Trdine, ki je o veri v drugi polovici 19. stoletja na Dolenjskem zapisal: »Dolenjec je čudna stvar božja, prava ugan-ka. Po eni strani je prepričan, da ima pravo vero, po drugi pa ga ni strah, jo pretresati in presojeti; po eni je poln prazne vere, prisegel bi, da so coprnice, po drugi pa se nagiblje k neveri. [...] Globoko še z obema nogama

⁴³ Rudolf Hans Bartsch (11. 2. 1873 Graz–7. 2. 1952 Graz) pisatelj. http://data.onb.ac.at/nlv_lex/perslex/B/Bartsch_Rudolf_Hans.htm (20. 4. 2013)

⁴⁴ *Mejaši, Uvod prevajalca*, Ljubljana, 1944, str. 12.

⁴⁵ Drago Grah, *Das Menschenbild im Werk Friedrich von Gagerns*. V: *Acta Neophilologica* 14, Ljubljana 1981, str. 18.

⁴⁶ Ivan Perdin, *Djelo Friedricha von Gagern kao ideološki predložak nacizma*. V: *Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede*, Ljubljana, 1987, str. 388.

⁴⁷ Damjan J. Ovsec, *Slovanska mitologija in verovanje*, Ljubljana, 1991, 148–151.

stoji v poganstvu. Celo o Bogu ima veliko ajdovskih misli, Mariji pripisuje božje lastnosti, svetnikom se klanja po priliki tako, kakor se je ajdovskim bogovom nižjega reda.⁴⁸ Nadalje ugotavlja, da je Dolenjec veliko manj utrjen v krščanstvu kot Gorenjec in razloge za to med drugim išče tudi v zgodovinskih dejstvih priseljevanja z juga.

V Gagernovem delu se plete kar nekaj zgodb, skupna nit vsem pa so narava in živali. Ljubezenska zgodba, ki ni središčna, se srečno razplete le na eni strani. Medtem ko grof, neuslišana ljubezen domačinke Marije, najde svojo srečo v zakonu, je Marija ne. Nekoliko skrivnostno (mistično) dekle, katere poreklo je tudi med domačini skrivnost (!), se sicer poroči. Vendar je zakon z Ivanom vse prej kot srečen. Še več. Glede na opis lahko zapišemo, da gre za tipičen zakon tedanjega revnega kmečkega prebivalstva: cankarjanska mati, večkrat pretepena kot sita, ki je ob zadnjem grofovem obisku ob koncu romana že na pol blazna in grofa skorajda ne prepozna. Zavrne tudi vsakršno pomoč in se odloči v teh razmerah vztrajati do konca, saj se – ne glede na vse – za poročeno ženo to seveda spodobi. V tem delu spominja Gagern nekoliko na Janeza Trdino kot etnologa, ki v odnosu do aktualne socialne problematike, predvsem glede s sklepanja zakona v že omenjenem delu zapiše: »Ali za veliko zakonov bi bolje bilo, da se ne bi bili nikdar sklenili.«⁴⁹

Glavni protagonisti romana prav za prav odsevajo realno podobo Kranjske in slovenske družbe nasploh. Na eni strani nastopajo osebe s tipičnimi slovenskimi imeni, kot so Ivan, Roza, Marija in končno tudi bog Tschrnebog, ki so predstavniki avtohtonega, slovenskega prebivalstva, večinoma kmečkega porekla. Nasproti njim stojijo osebe s tujimi imeni, kot so grofova zaročenka žena Hilde, prijatelj Georg ali tudi lovec Hegemann, sicer tudi oskrbnik grofove lovske koč. Že imena kažejo na premožnejše osebe tujega, nemškega porekla. Na ta način je prikazana nekakšna dvojnost tega prostora oziroma njegovi vse bolj odtujeni prebivalci: domačini na eni ter njihovi nekdanji gospodarji in zlasti uslužbenci, uradniki na drugi strani.

Ljubezenska zgodba se prepleta z zgodbami o živalih, ki poleg glavnih akterjev, to je plemiča in kmeta staroselca, sodijo h Gagernovim najljubšim bitji na svetu.⁵⁰ Obširnim opisom narave, slikovitemu opisovanju vremenskih pojavov, letnih časov v začetku knjige ne zmotijo dialogi glavnih

⁴⁸ Janez Trdina, *Rože in trnje*, e-knjiga, Ljubljana, 2012, str. 31.

⁴⁹ Prav tam, str. 119.

⁵⁰ *Mejaši, Uvod prevajalca*, Ljubljana, 1944, str. 13.

akterjev. Naravo obožujejo praktično vsi tujci, zlasti pa sta nad njo navdušena grof in lovec.

Grof tako na začetku romana v pismu zaročenki poleg prečudovite narave⁵¹ opisuje ljudi teh krajev, ki jih sprva imenuje »wendisches Volk«. Po njegovem so pridni in prijazni ljudje, njihova govorica je sicer trda in je ne razume. Se pa s časoma ob pomoči gospodinje domačinke Roze navadi vsaj nekaj besed in stavkov, ki mu omogočajo preprosto sporazumevanje s tamkajšnjimi prebivalci. Ob koncu zgodbe se je z njimi namreč že lahko pogovarjal o vremenu, bodočem pridelku ali o vsakdanjih skrbih.⁵² »Ich habe sie liebgewonnen, diese Menschen, ich habe mit manchen Vorurteilen abzurechnen gelernt, seit ich dies Land und diese Leute mit eigenen Augen studiere.«⁵³

Tudi oskrbnik lovske kočje jezika prebivalcev ne obvlada, kar pa po njegovem mnenju v preteklosti tako ali tako ni bilo treba.⁵⁴ Ta trditev sovпада z zgodovinskimi dejstvi, da je bil na Kranjskem v preteklosti precej dolgo jezik višjih socialnih plasti in oblasti nemščina. Poseben odnos do nje so imeli pripadniki grajskih uslužbencev, ki so z nemščino kazali ne toliko le prezirljivega odnosa do nižjega okolja, kot predvsem do svojega nekdanjega plebejskega porekla. Rabo ali znanje nemškega jezika so imeli za neovrgljiv dokaz svojega družbenega vzpona in novega položaja. Dokazovali so, da so bližje plemstvu, kot slovenski »raji«. Ti so v bistvu tudi najbolj izkoriščali grajske delavce dninarje in posredno največ prispevali do odnosa, ki so ga imeli naši kmečki predniki do »grajskih«. Šele z okrožnico kranjske deželne vlade 20. 9. 1867 je bila uporaba slovenščine, ki je bila dotlej priporočena le pogojno, za Kranjsko predpisana kot obveznost, in to le za stranke, ki so znale slovensko.⁵⁵

Med različnimi opisi si bomo v nadaljevanju natančneje ogledali etnološke opise ljudi in poskušali zgodbo krajevno umestiti. Pod drobnogled bomo vzeli predvsem opise mladih žena, saj je avtor tamkajšnje može opisoval le bežno in še to predvsem z »lovskega« vidika. Zanimiv je na primer opis njihove lovske opreme, pri čemer je izpostavil: »[...] über der linken Schulter an rotbraunem Riemen die Büchse, in deren schwarzem Stahlspiegel die Sonne blitzt, auf der rechten Arm die steife, pendelnde Last des

⁵¹ Gagern, *Das Geheimnis*, Berlin, 1921, str. 70–73.

⁵² Prav tam, str. 68.

⁵³ Prav tam, str. 68.

⁵⁴ Prav tam, str. 228.

⁵⁵ *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana, 1979, str. 479.

erlegten Rehbocks.«⁵⁶ Da je avtor moško populacijo omenil le bežno, gre verjetno pripisati dejstvu, da jih je opazil bolj malo, saj so bili po večini v Ameriki. Izselseljevanje z našega prostora je bilo namreč prav v času Gager-novega pisanja očitno na višku.

Iz zgodbe izvemo, da je življenje žena na tem področju izredno težko, saj so mnogokrat morale čebre vode na glavi nositi bose v hrib tudi po eno uro. Bile so visoke, zale, prave lepoticke, njihova noša je bila pisana: »Die Jungfrauen tragen rote und blaue Bänder in den steifen, öligschwarzen Zöpfen, und diese hangen vorne auf die Brust herab; dazu eine faltige Schürze in Scharlach und Gold, ein schlohblühweißes Hemd aus körnigem Hausleinen.«⁵⁷ Prav opis noše je ključen pri geografski umestitvi zgodbe v slovensko ozemlje. Tovrstna noša je bila sredi 19. stoletja značilna za ravnino med Krškim in Kostanjevico in je bila podobna noši iz okraja Krupa.⁵⁸ Ženske so nosile predpasnike iz kakršnega koli pisanega blaga, imenovane tudi *bregoče*.⁵⁹ Tudi pričeska deklet je bila značilna za to področje, in sicer so dekleta nosila kite z rdečimi trakovi, dokler niso dobile moža.⁶⁰ Tudi po Trdinovih besedah so kite brhkih Dolenjk dosegle celo mednarodno slavo.⁶¹ V literaturi smo našli še podatek o tem, da je bila noša tega področja precej podobna hrvaški.⁶² Gre za vsekakor nezanemarljivo dejstvo, na katero se veže izjava grofa, da se v tem delu dežele počuti varno pred Türkenhorden.⁶³ Beseda se po vsej verjetnosti nanaša na Uskoke, torej pravoslavne Srbe iz Bosne in katoliške Hrvate iz Dalmacije, Slavonije in Hercegovine, ki so bežali pred Turki na severozahod v upanju na varnejše življenje. Področje naseljevanja je bilo tostran, zlasti pa onstran Gorjancev, ki se nemško imenujejo »Uskokengebirge«.⁶⁴

⁵⁶ Gagern, *Das Geheimnis*, Berlin, 1921, str. 288–289.

⁵⁷ Prav tam, str. 12.

⁵⁸ Arhiv Republike Slovenije, Deželno predsedstvo v Ljubljani, 1838, spis 1515. Glej tudi Angelos Baš, *Opisi kmečkega oblačilnega videza na Slovenskem v 1. polovici 19. stoletja*, Ljubljana, 1984, str. 107.

⁵⁹ Angelos Baš, *Opisi kmečkega oblačilnega videza na Slovenskem v 1. polovici 19. stoletja*, Ljubljana, 1984, str. 94.

⁶⁰ Prav tam, str. 98.

⁶¹ Janez Trdina, *Rože in trnje*, e-knjiga, Ljubljana, 2012, str. 18.

⁶² Angelos Baš, *Opisi kmečkega oblačilnega videza na Slovenskem v 1. polovici 19. stoletja*, Ljubljana, 1984, str. 107.

⁶³ Gagern, *Das Geheimnis*, Berlin, 1921, str. 11–15.

⁶⁴ Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, 1. del, 1909/10–1916, str. 586. O Vojni krajini glej tudi Peter Štih in Vasko Simoniti, *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva*, Ljubljana, Celovec, 1995.

Izraz Turek je bil najpogosteje uporabljen ob začetkih priseljevanja in so ga 'staroselci' uporabljali za ljudi, ki so se preselili z ozemlja, takrat naseljenega s Turki.⁶⁵ Narodnostna meja med Slovenci in Hrvati na področju med Osilnico in Kostelom v zgodovini ni bila popolnoma dorečena, to pa dokazujejo številni enaki ali podobni priimki ali toponimi na obeh straneh meje.⁶⁶

Gagernovo zgodbo bi torej lahko umestili v bližino Krškega oziroma avtorjevega rojstnega kraja. To bi končno lahko podkrepili še s trditvijo o obstoju poštnega urada, ki je od grofovega bivališča oddaljeno dve uri hoje.⁶⁷ Po podatkih je bil v Krškem, ki se nahaja v bližini Mokric, poštni urad ustanovljen že leta 1844.⁶⁸ Tudi opisi pokrajine, v katerih so v ospredju nepregledni gozdovi, pogosto preprejeni z neprehodnimi, strmimi potmi, bi lahko trdili, da gre za Gorjance.

Gagern v analiziranem romanu torej opisuje bližnjo in daljno okolico Mokric, kjer je bil uskoški element, vsaj v oblačenju, še v 19. stoletju zelo prisoten. Znani so težki odnosi, ki so jih imeli tukajšnji prebivalci z nekaterimi sosednjimi Žumberčani, zlasti pa Uskoki oziroma Vlahi onstran slovensko-hrvaške etnične meje. Na to spominja znameniti napis nad vhodnimi vrati v samostanski kompleks kostanjeviškega samostana, to je nekdanjega sosednjega zemljiškega gospodstva, iz začetka 18. stoletja:

ECCE IANVA COELI NON FVRES NEC
VALLACHI NEOVE LATRONES AST
IVSTI INTRABVNT IN EAM

(Prevod J. Mlinariča: Glejte vrata nebeška, skozi katera ne bodo stopili ne tatovi, ne Vlahi in ne razbojniki, ampak pravični.⁶⁹)

Gagern je v delu kar precej besed namenil gospodarsko-socialni problematiki prebivalcev tega področja. Opazil je, da morajo za vsakdanji kruh delati precej trdo. Kruh po večini izdelujejo iz koruze, je težak, brokatno rumen, skorja je tobačno rjave barve in je odličnega okusa. Ljudje obdelujejo tla, ki so bila sicer dobra, ampak ne radodarna. Koruza je glavni pridelek, po mnenju avtorja gre za kulturo, ki zahteva od ljudi veliko truda in

⁶⁵ Marko Terseglav, *Uskoška pesemska dediščina Bele Krajine*, Ljubljana, 1996, str. 12.

⁶⁶ Prav tam, str. 133.

⁶⁷ Gagern, *Das Geheimnis*, Berlin, 1921, str. 11–15.

⁶⁸ Žontar (et al.), *Razvoj poštnega prometa na Slovenskem od podržavljanja leta 1722 do 1918. V: Ob stoletnici pošte*, str. 163.

⁶⁹ Jože Mlinarič, *Kostanjevišla opatija 1234–1786*, Kostanjevica na Krki, 1987, str. 438.

dolžnosti. Grof je opazil pridnost domačinov, ki so kljub naporom ostajali revni in so imeli komaj za plačilo davkov.

Nadalje je v poljedelstvu opazil razdrobljenost, kajti vsak se je preživljal za sebe in vsak je prideloval nekaj drugega (krompir, ječmen, oves, zelenjavo).⁷⁰ Ker sta glavna akterja nemške narodnosti precej hodila po širnih gozdovih, sta tudi opazila, da so v višjih predelih vasi zelo revne. Za ljudi z obravnavanega konca Kranjske je največji praznik trgategv: »Weinlese das ist unser höchstes Fest im Lande, da gibt es keinen Ernst, da ist der Most Herr über die Menschen, alle sind Brüder, und alle sind Gäste bei allen ... Früher freilich, vor dreißig, vierzig Jahren – das hättet Ihr erleben müssen. Wie noch der echte alte Wein reifte auf unseren Bergen!«⁷¹

V Gagernovem delu gre za izjemen opis življenjskih razmer prebivalstva iz ust takratnega plemstva. Zanimivo pa je, da nikjer ne pove, kako so gospodarili na nekdanji graščini Mokrice.

Ljudje omenjenih krajev so odlični pevci. Po grofovih ugotovitvah gre zlasti za žalostne pesmi, ki so jih delavci običajno peli na poti domov. Pesmi so globoko sanjajoče, žalostne pesmi pa nepozabne, celijo rane in so vse po vrsti tako imenovane »Abschiedslieder«.⁷²

Zelo zanimivi so opisi značilnosti tamkajšnjega prebivalstva. Lovca, njegovega spremljevalca iz plebejskih krogov, na primer ljudje teh krajev niso navdušili, saj so »viel zu schlecht für ihr schönes Land«.⁷³ Gre za mentalne predsodke, ki smo jih že omenili zgoraj. V deželi ga je zadržala izključno narava, zaradi ljudi bi pa namreč že zdavnaj odšel. Z avtohtonimi prebivalci nikakor ni mogel navezati pravega stika. Trudil se je dve leti, tri leta, potem pa se je vdal: »Ins Gesicht sagen sie zu allem Ja und Amen – und dabei steht ihnen der Widerspruch schon faustdick hinter den Ohren geschrieben.«⁷⁴

Čeprav mu je grof oporekal, češ da so kmetje povsod po monarhiji taki ter da morajo biti nezaupljivi in previdni, če želijo obstati, lovca ni prepričal. Po njegovem namreč gre pri ljudeh za vse kaj drugega kot za zaupljivost: »Aber die Leute sind tückisch, verlogen, diebisch, leichtsinnig, unverlässlich, [...] dabei gelehrig, geschickt zäh und fleißig. Man könnte etwas aus ihnen machen mit deutscher Veredlung. Aber aus sich selbst wird

⁷⁰ Gager, *Das Geheimnis*, Berlin, 1921, str. 70.

⁷¹ Prav tam, str. 344.

⁷² Prav tam, str. 13.

⁷³ Prav tam, str. 262.

⁷⁴ Prav tam, str. 263.

dieses Volk nie anders werden als es ist, nur schlechter.«⁷⁵ Zanimivo, da tudi v kasnejšem dialogu s staroselcem grof sliši podobno, vendar v bistvu drugačno negativno mnenje o naravi tamkajšnjih ljudi. To namreč izhaja iz poveličevanja njegovih mladostnih let: »[...] unsere Leute können nicht Herren sein. [...] Wenn unser Volk versucht, sich auf den Herrn zu spielen, so verdirbt es und wird dumpf und hitzig und gärt...«⁷⁶ Gre za izjemno konservativni pogled, ki ga od liberalnega Gagerna sicer ne bi pričakovali. Zaslediti pa je tudi rahel odmev prepričanja, značilnega tudi za Anastazija Grüna, da bi tukajšnji ljudje morali še vedno napredovati v naslonitvi na nemško kulturo, ne pa ubirati lastne slovenske poti.

Grof avtohtone prebivalce imenuje z besedo »Slawen«,⁷⁷ »das läßt sich nicht wegbeweisen; aber es ist ein ganz eigener, starker, fast edler Schlag, der seit uraltes her in diesen Bergen haust.«⁷⁸ Opazil je, da se ljudstvo precej razlikuje od poslancev, saj o nacionalnih zadevah oziroma politiki nimajo pojma oziroma ne kažejo prav nobenega zanimanja.⁷⁹ To je odlična dopolnitev našega gornjega zapisa oziroma prepričanja, da preproste ljudi »okužijo« s politiko slovenski politikanti, da pa to ni ljudska politika.

Bralec ima ves čas občutek, da je grof, v nasprotju z lovcem, na strani malega (slovenskega) človeka (kmeta). Višji sloji naj mu bo le vzor, od katerega se bo lahko učil. Ob tem želi, da kmetje ostanejo kmetje, saj so kot taki izredno pomembni za celotno družbo. Če se tradicija izgubi, če kmetje ne upoštevajo tega, kar so delali njihovi očetje, potem je s kmetom konec.

Za zgodovinarja je zagotovo precej zanimiv pogovor grofa s starim kmetom Michaelom Urmanom (besedna igra), kot bi ga morda lahko poslovenili s »Pra-možem.« Pogovarjate se o mnogočem, tudi o zgodovini te dežele.⁸⁰ Zgodovinski pogled je segal daleč v rimski čas in v Odoakejevo (433–493) bojevanje na tem področju, dokler ga niso naselili slovanski narodi »Wenden, Chrovaten, Slaviner«. Zgodovinski ekskurz se je nadaljeval s Samovo plemensko zvezo⁸¹ in po njegovem propadu so »[...] kehrten die teutonischen Herrenvölker zurück, fränkische und schwäbische Grafen bauten den Wenden ihre Burgen auf den jochgewohnten Nacken, die

⁷⁵ Prav tam, str. 264.

⁷⁶ Prav tam, str. 293.

⁷⁷ Prav tam, str. 69.

⁷⁸ Prav tam, str. 69.

⁷⁹ Prav tam, str. 69.

⁸⁰ Prav tam, str. 222–227.

⁸¹ Kralj Samo (623–658), *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana, 1979, str. 111.

starken, schweren Burgen, [...]».⁸² Alpe predstavljajo mejo, do katere še seže njihov jezik, ki ima »noch viele Schwestern in der Welt«.⁸³

S strani staroselca opazimo izrazito nostalgичno oziranje po starih časih, predvsem je pogrešal red in urejenost, ki sta bila značilna za obdobje, ko so v pisarnah še sedeli nemški uradniki. Slednji so bili po mnenju starca bistri in strogi gospodje, vladala pa sta red in pravica:⁸⁴ »Dann sind die deutschen Herren fortgezogen, ich weiß nicht, warum. Und die Zeiten werden immer schlechter.«⁸⁵ Nostalgija za nemškimi uradniki se v romanu večkrat ponovi: »[...] seit die strengsten deutschen Herren fortgezogen sind und unsere eigenen Leute in den Kanzleien sitzen, und seit diese Amerika bei Menschen verrückt und schlecht macht und an sich zieht wie ein neues Wirtshaus ...«⁸⁶

V nastajajočih mestih in šolah se uveljavljajo slabi običaji, ki izpodkopavajo ta idealizirani svet.⁸⁷ Razmere ne predstavljajo nekega optimizma. Po mnenju starca dežela propada, ljudje odhajajo v mesto, v tovarne, nihče pa ne želi ostati v vasi. Krivdo za to išče v novi vladi. Prebivalci teh krajev ne razumejo sodobnega časa, se izseljujejo in prodajajo zemljišča. Sinovi obiskujejo šole v mestih in se vračajo kot izobraženi tatovi, ki kradejo denar svojih bratov. Odgovornega in predvsem poštenega življenja posameznikov pa v deželi ni več moč najti. To je samo nadaljevanje ali potrditve že zgoraj zapisanega komentarja.

Gre za opise, za katere pravi prevajalec Glonar, da je Gagern – podobno kot Baraga – bil vedno povezan s kranjsko, slovensko zemljo in vsem, kar je na njej. »Označuje ga v prvi vrsti mržnja do vsega, kar je današnjemu človeštvu prinesel toliko hvalisani 'napredek' z vso svojo 'kulturo' ali 'civilizacijo', tem danajskim darom, ki ga je človeštvu podaril njegov enako oboževani um. Vse to jemlje rečem in bitjem, skratka vsemu stvarstvu njegovo pravo dušo, ki jo zastruplja.«⁸⁸

Imamo občutek, da je, v nasprotju s staroselcem, grof ves čas želel ostati na strani prebivalcev, češ da gre za mlad narod, ki rabi svoj čas: »Most ist

⁸² Gagern, *Das Geheimnis*, Berlin, 1921, str. 225–226.

⁸³ Prav tam, str. 227.

⁸⁴ Prav tam, str. 228.

⁸⁵ Prav tam, str. 228.

⁸⁶ Prav tam, str. 294.

⁸⁷ Ivan Perdin, Djelo Friedricha von Gagern kao ideološki predložak nacizma, v: *Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede*, Ljubljana, 1987, str. 388.

⁸⁸ Friedrich von Gagern, *Mejaši, Uvod prevajalca*, Ljubljana, 1944, str. 12.

trüb, Euer Volk ist noch jung.«⁸⁹ S čimer se starec ne more prav strinjati, še manj pomiriti: »Früher, ja, vor einem dieser deutschen Herren hatte man ja Ehrfurcht. Aber wie kann man Ehrfurcht haben vor Leuten, die schon frühmorgens im Amt betrunken sind und sauer nach Wein riechen? Vor Leuten, die einem für einen gewilderten Hasen oder eine fette Gans das Gesetz erbrechen? Wie kann ich vor solchen Leuten einen Eid leisten?«⁹⁰ Gre pravzaprav za kar ostro kritiko slovenskega uradništva, ki je podkupljivo, nezanesljivo in še huje, svoje delo opravlja pijano. Vse ti opisi uradniškega stanu samo potrjujejo časovni okvir zgodbe, ki jo postavljamo v čas druge polovice 19. stoletja.

Da gre dejansko za opise slovenskega podeželja v drugi polovici 19. stoletja, se lahko prepričamo v *Zgodovini Slovencev*. Slovenski kmet je v tem obdobju preživel hude čase. Krčenje domačega obrtnega dela, ukinitve dodatnega zaslužka od prevoznitva in brodarstva, konec živahne kmečke trgovine, konkurenca tujega, predvsem ameriškega žita na evropski trg, prodiranje denarnega gospodarstva in kapitalistični odnosi so le nekateri razlogi za propad slovenskega podeželja oziroma slovenskih vasi. Na eni strani so nastajali bogati, veliki kmetje, na drugi strani pa srednji in mali kmetje ter vse večje število kajzarjev, ki so jim v boju za obstanek ostale le gole roke. Za izboljšanje svojega položaja je marsikateri kajzar prodal vse in šel iskat delo v nastajajočo industrijo, rudarstvo, železnico, trgovino in obrt. Ker je bil na slovenskih tleh proces propadanja kmetov precej hitrejši kot je rasla industrija, je moral iti v tujino, in sicer v Gradec, na Dunaj, pa tudi v Francijo, Egipt, Rusijo in Ameriko.⁹¹ Slednja, kot pravi grof, je »... ein ungeheueres Land, [...] es hat noch Platz für ganze Völker und viele Millionen Hände [...]«. ⁹²

Povrnimo se k zgodbi in dialogu, ki se je nadaljeval v smeri reševanja situacije malih ljudi. Grof je morebitno rešitev vseh teh težav ljudi videl v ljudskih zastopnikih. Ob tem je šele staroselcu Urmanu zavrela kri: »Die! Einen haben wir einmal gewählt, das war ein Doktor und ein Bauersohn, von dem wurde uns das Himmelreich auf Erden versprochen. Und was hat er getan? ...«⁹³ Okoristil se je s trgovino z ameriškim gnojem, ki ga je prodajal kmetom in jih ob tem grozno ogoljufal. Kmetje so se sicer nato

⁸⁹ Gagern, *Das Geheimnis*, Berlin, 1921, str. 229.

⁹⁰ Prav tam, str. 229.

⁹¹ *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana, 1979, str. 488–492.

⁹² Gagern, *Das Geheimnis*, Berlin, 1921, str. 296.

⁹³ Prav tam, 1921, str. 230.

maščevali, poslancu pa so se rane zacelile in sedaj je še na višjem položaju: »Jetzt ist ihm längst eine neue Haut gewachsen, und in der ist er zu noch höheren Ehren und zu noch mehr Geld gekommen.«⁹⁴ In ko ga je grof vprašal za kaj dovoljujejo, da se to dogaja mu je staroselec odgovoril: »Wir haben ja keine Stimme und keine Macht. Wir werden nur ärmer und schlechter und gehen langsam zugrunde.«⁹⁵

O katerem poslancu je staroselec govoril, lahko le ugibamo. Glede na vse podatke bi lahko špekulirali, da gre morda celo za Viljema Pfeiferja,⁹⁶ ki so ga v državni zbor izvolile kmečke občine Novo mesto-Črnomelj-Krško, na volitvah leta 1873 pa nastopi kot kandidat mladoslovencev proti staroslovincem.⁹⁷ Razlog, zakaj smo ob vseh goljufijah vendarle pomisli nanj, je v dejstvu, da je bil Viljem Pfeifer na tem področju eden izmed redkih, ki je gojil ameriško trto.⁹⁸ Zelo se je angažiral pri reševanju problema pospeševanja vinogradov – tudi na obravnavah v Deželnem zboru.⁹⁹ Najbolj nas je pa k Pfeiferju napeljalo dejstvo, da je bil omenjen v pogodbi, ki je določevala gnojenje šolskega vinograda. Lastnik se je namreč obvezal, da bo, kljub temu da ga je predal v oskrbo šoli, še naprej dostavljal gnoj. Pogodba je poleg količine gnoja določala tudi to, da ga je bilo najprej treba dostaviti do kleti prav Viljema Pfeiferja.¹⁰⁰ Morda bi bilo možno, da je do goljufanja prišlo na tej točki. Gre resnično zgolj za precej šibke domneve, saj bi bila ta poslančeva podoba diametralno nasprotna mnenju Josipa Vošnjaka,¹⁰¹ ki je v svojih spominih napisal, da je bil Pfeifer poštena duša.¹⁰² Bolj verjetno pri vsem tem je, da je šlo morda za odmeve znane afere Žlindra.¹⁰³

Rešitelj vse večje krize in teh razmer je po mnenju staroselca cesar, zato je grofa prosil, naj na dvoru sporoči, kakšne so stvari na tem koncu dežele: »Der Kaiser soll uns wieder jene strengen deutschen Herren schicken, denen wir so viele hundert Jahre gehorcht haben. Dann wird alles gut

⁹⁴ Prav tam, str. 230–231.

⁹⁵ Prav tam, str. 231.

⁹⁶ Viljem Pfeifer – (30. 8. 1842 Kočevje–9. 12. 1917 Krško). <http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:2055/VIEW/> (1. 5. 2013)

⁹⁷ Vasilij Melik, Slovenski državni poslanci 1873–1918. V: *Zbornik Janka Pleterskega*, (ur.) Oto Luthar, Jurij Perovšek, Ljubljana 2003, 169–173.

⁹⁸ Miha Seručnik, *Trtna uš, ta strašno drobna pošast*, Ljubljana, 2011, str. 43.

⁹⁹ Prav tam, str. 114, 185.

¹⁰⁰ Prav tam, str. 140.

¹⁰¹ Vošnjak Josip (4. 1. 1834 Šoštanj–21. 10. 1911 Slovenska Bistrica). *SBL* 4, str. 588–589.

¹⁰² Josip Vošnjak, *Spomini*, Ljubljana, 1982, str. 443.

¹⁰³ Igor Grdina, Šuklje, Šušteršič, J. E. Krek. V: *Slovenska kronika XX. stoletja*, Ljubljana, 1995, str. 123–124.

werden. Denn das Land ist ja reich und schön und fett; aber es bedarf starke Hände und heller Köpfe, die ehrlich über ihm wachen.«¹⁰⁴ Grof mu pri tem ne bi mogel pomagati, saj gosposka kri ni več pomenila tudi moči in vpliva. Starec se tudi temu ni mogel načuditi: »Alles ist anders geworden, seit ich denke. Die Herren sind nicht mehr die Herren, die Bauern wollen nimmer Bauern sein, die Mägde möchten Fräulein spielen, die Geistlichen verkünden von der Kanzel nicht mehr Gottes Wort, was man verkauft, wird immer billiger, was man kauft immer teurerer – wo ist da noch die Ordnung?«¹⁰⁵

Gre za odkrito kritiko konservativno modernega časa, značilno tako za pripadnike plemstva kot domačih konservativcev, oziroma splošnega prepričanja, kako je bilo pred tridesetimi leti in poprej vse boljše, v katerem ni bilo več sledi strogega, a pravičnega avstrijskega birokratskega režima. Trenutno stanje obema protagonistoma, zlasti pa staroselcu, ne prinaša nekega upanja in optimizma. In če smo v uvodu zapisali, da je *Das Geheimnis (Skrivnost)* z današnjega vidika tudi precej aktualen roman, nekakšen psihogram, zgodovina mentalitete obravnavanega časa in prostora, to podkrepimo še z nekaj izjavami kritičnega staroselca, za katerega je denar prekletstvo, ki zastruplja vse. Največja vrednota zanj je le polje »[...], und das Obst, und der süße Most und die Erde selbst. Alles Übrige ist Betrug, Herr, alles andere kommt von Tschrnebog, glaubt mir. Der ist heute auf der ganzen Welt zu Hause, als Krämer, Advokat oder sonst ein Seelenfänger.«¹⁰⁶ Glede na jasnost izjave in glede na trenutno stanje blizu in daleč, komentar gotovo ni potreben. Se pa še enkrat potrjuje že oguljena fraza, da se zgodovina ponavlja in da se iz nje (žal) nismo nič naučili.

SKLEP

Roman *Das Geheimnis (Skrivnost)* nosi v sebi vse lastnosti, ki jih raziskovalci Gager novega opusa pripisujejo pisatelju Friedrich von Gagernu. Poleg lovske tematike in pozitivnega odnosa do narave in živali v romanu spremljamo tudi odnos do preprostih avtohtonih prebivalcev – Slovencev. Predvsem s strani grofa, ki je skoraj gotovo avtor sam. Je prišlek z nemškega prostora, ki po materini strani globoko v sebi nosi sledi ene najstarejših

¹⁰⁴ Gagern, *Das Geheimnis*, Berlin, 1921, str. 232.

¹⁰⁵ Prav tam, str. 232.

¹⁰⁶ Prav tam, str. 368.

plemiških rodbin na Kranjskem. Pravzaprav je neverjetno, kako je prevzel tradicijo materinega rodu; zapišemo lahko, da je v bistvu bolj Auersperg kot Gagern.

Roman lahko umestimo v grofovo rodno bivališče, ki je v celoti zaznamovalo njegov opus. Avtohtoni prebivalci so po njegovem mnenju v svojem bistvu dobri, samo svoj kulturni razvoj bi morali še vnaprej opravljati v naslonitvi na nemško kulturo in oblast.

Grof je sicer res zaljubljen v deželo in ljudi, je pa tudi tipičen predstavnik plemiškega sloja, ki še vedno razmišlja o lovu kot edini dejavnosti, ki jo je mogoče opravljati v gozdu. Gozd mu nikakor ne predstavlja ekonomskega momenta, ki bi nudil možnost za zaslužek (spravilo lesa), ampak je zanj zgolj vir užitka. Grof, verjetno avtor sam (tradicija grofov Auerspergov!), je neke vrste časovni tujec, ki občuti prodiranje kapitalizma in propadanje vsega starega, torej tudi vrednot.

Natančnemu opisu tamkajšnjih prebivalcev, to je prebivalcev s področja Gorjancev, sledijo daljši zgodovinski ekskurzi, v katerih gre za poročilo o vedenju naših graščakov o naši zgodovini in ki v bistvu sledijo uradnim zgodovinskim razlagam. Hkrati pa nam orišejo podobo takratnih razmer in življenja na tem področju. Zgodovina slovenskega naroda se prepleta z etnološkimi značilnostmi mejnega področja s Hrvaško. Opisi narave in vse druge notranje zgodbe, tu stopa v ospredje Gagernova pisateljska narava, se prepletajo z mističnim, to pa samo še opravičuje naslov romana, *Das Geheimnis* (*Skrivnost*).

V vse omenjene dimenzije je avtor vključil še eno, ljubezensko, v kateri med protagonisti ponovno najdemo tipične predstavnike takratnega kranjskega podeželja. »Zabav« v smislu ljubezenskih avantur naših nekdanih plemiških sodeželanov z lepimi in naivnimi preprostimi domačinkami nikoli ni manjkalo. Tudi to je del krute realnosti naše preteklosti.

Posledično bi iz vsega napisanega lahko sklepali, da roman *Das Geheimnis* (*Skrivnost*) prej sodi v vrsto zgodovinsko-etnoloških del, v katerem je opisano življenje tega dela Kranjske v drugi polovici 19. stoletja. Veliko pozornosti je namenjene opisu mentalitete njegovih preprostih sokrajanov, ki sovpadajo s tegobami časa: od izbire lastne poti v prihodnost na podlagi parlamentarizma in lastne kulture do takratnih oblik kapitalizma, katerih pglavitne značilnosti so bile propadanje malega kmeta in izseljevanje. Srečujemo se z odkritosrčnimi pogledi pripadnika ene najpomembnejših naših plemiških družin na postfevdalno družbo. Ta je v bistvu v nasprotju z njihovim liberalizmom. Kot da niso dojele velikega preloma, ki jih je

dokončno pahnili v zgodovino. Očitno niso spoznali, da se s takšnim odnosom do sokrajanov v bistvu iz njih izključujejo – to je dokončno potrdil čas po njegovem odhodu iz Mokric.

V bistvu gre za izjemen zgodovinski vir, saj iz njegovega pisanja vsaj posredno spoznamo življenje na gradu oziroma življenje takratnih premožnejših graščakov. Še vedno je prva pozornost namenjena zabavi, pa naj bo to na kulturnem ali lovskem področju. Razkriva nam pogled nekdanjih fevdalcev na pofeodalno družbo ter politično in gospodarsko modernizacijo našega prostora. Iz konkretnega primera tudi izvemo, da je v njegovi družini praktično popolnoma prevladoval duh Auerspergov, to je matere, kar se na eni strani kaže na odnos do vesti o znamenitem mavzoleju njihovih sorodnikov nad Šrajbarsklim Turnom, za katerega so se bali, da ga bodo jugoslovanski navdušenci po I. svetovni vojni porušili, do arhivalij, katerih del so očitno odnesli s seboj in so jih prebirali v trenutkih stisk in obujanja spominov na nekdanjo slavo in čas rodbine. Kot da sta duh in tradicija Auerspergov s Šrajbarskega Turna, potem ko je bil ta leta 1903 prodan trgovcema Kotniku in Lenarčiču,¹⁰⁷ prešla na lastnike Mokric, ki so doživeli po prvi svetovni vojni skoraj enako usodo.

Naj prispevek sklenemo še z mislijo, ki se je porodila ob zaključku analize. Friedrich von Gagern v slovenskem prostoru zasluži vsaj toliko pozornosti, kot je ima v nemškem. Razlogov za to ne gre iskati le v njegovem poreklu, ampak predvsem v njegovem obširnem literarnem opusu.

Morda bo korak k temu prispeval pričujoči ekskurz v roman *Das Geheimnis* (Skrivnost).

VIRI IN LITERATURA

Viri

Arhiv Republike Slovenije: Deželno predsedstvo Slovenije v Ljubljani 1838, spis 1515.

Sloveniens Blatt, 29. 12. 1848, št. 26.

Literatura

Angelos Baš, *Opisi kmečkega oblačilnega videza na Slovenskem v 1. polovici 19. stoletja*. Ljubljana, 1984.

Ivan Berlič, *Mokritz: Geist und Geschichte; auf den Spuren von Friedrich von Gagern*. Privatdruck, 1971.

¹⁰⁷ Majda Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, Ljubljana, 1982, str. 491.

Rhonda Byrne, *Secret*. London, 2006.

Deutsches Literaturlexikon. Biographisches und bibliographisches Handbuch. Begründet von Wilhelm Kosch. Bern und München, 1978, 6. Band.

Falk von Gagern, *Mokric: die Heimat von Friedrich von Gagern*. Hamburg & Berlin, 1962.

Friedrich von Gagern, *Jäger und Gejagte*. Graz, 1958.

Friedrich von Gagern, *Mejaši, pozvedniki, glavarji*. Ljubljana, 1944.

Friedrich von Gagern, *Schwerter und Spindeln*. Berlin, 1939.

Drago Grah, Das Menschenbild im Werk Friedrich von Gagerens. *Acta Neophilologica* 14, 1981, 9–18.

Stane Granda, *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/1849*. Ljubljana, 1995.

Igor Grdina, Šuklje, Šušteršič, J. E. Krek. V: *Slovenska kronika XX. stoletja*. Ljubljana, 1995, 123–124.

Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*. 1. del, 1909/10–1916. Celje, 1992.

Jerneja Jezernik, Alma M. Karlin, državljanka sveta: življenje in delo Alme Maximiliane Karlin (1889–1950). Ljubljana, 2009.

Norbert Langer, Einleitung. Verströmt an die unendliche Natur. V: *Friedrich von Friedrich von Gagern, Jäger und Gejagte*. Eingeleitet und ausgewählt von Dr. Norbert Langer. Graz und Wien, 1985.

Fritz Martini, *Deutsche Literaturgeschichte. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Stuttgart, 1991.

Vasilij Melik, Slovenski državni poslanci 1873–1918. V: *Zbornik Janka Pleterškega*, (ur.) Oto Luthar, Jurij Perovšek. Ljubljana, 2003, 169–173.

Jože Mlinarič, *Kostanjevišla opatija 1234–1786*. Kostanjevica na Krki, 1987.

Damjan J. Ovsec, *Slovanska mitologija in verovanje*. Ljubljana, 1991.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 (ÖBL). Band 1. Wien 1957.

Ivan Perdin, Djelo Friedricha von Gagern kao ideološki predložak nacizma. *Slavistična revija*, 1987, 381–401.

Miha Preinfalk, *Auerspergi: po sledih mogočnega tura*. Ljubljana 2005.

Miha Seručnik, *Trtna uš, ta strašno drobna pošast*. Ljubljana 2011.

Majda Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana, 1982.

Peter Štih in Vasko Simoniti, *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva*. Ljubljana, Celovec, 1995.

Marko Terseglav, *Uskoška pesemska dediščina Bele Krajine*. Ljubljana, 1996.

Mira Miladinović Zalaznik, Lieber Freund! Was willst du?: Friedrich von Gagerens Grenz-Dörfer (zwischen Krain und Kroatien). V: *Danubiana Carpathica: Jahrbuch für Geschichte und Kultur in den deutschen Siedlungsgebieten Südosteuropas*. München, 2007, 219–229.

Mira Miladinović Zalaznik, Knjigi na pot. V: Anton Aleksander Grof Auersperg, Anastazij Grün, *Nova revija*, 2009, 7–11.

Janez Trdina, *Rože in trnje*. El. knjiga. Ljubljana, 2012.

Zgodovina Slovencev. Ljubljana, 1979.

Majda Žontar, Vladimir Klinar, Andrej Hozjan, Razvoj poštne prometa na Slovenskem od podržavljanja leta 1722 do 1918. V: *Ob stoletnici pošte*. Maribor, 1997, 89–177.

VIEWS OF A GERMAN NOBLEMAN ON THE SLOVENE POST-FEUDAL PERIOD

Summary

Baron Friedrich von Gagern unjustly ranks among “our” less well known, if not completely unknown, German writing authors. Alma Maximiliana Karlin and Anastasius Grün, to whom Friedrich von Gagern was related, are certainly the best known in this group of authors. Through his mother’s side of the family (his mother was Beatrix Auersperg) he was part of one of the oldest noble families in Carniola. He was very fond of his family and this fact can also be seen in his works.

The novel *Das Geheimnis* (*The Secret*) can be set in the author’s birthplace. A detailed description of people from Gorjanci is followed by longer historical excursus that follow the official historical interpretations and simultaneously present the outlines of the then conditions and life in this area. The history of the Slovene nation and its folk culture is intertwined with the ethnological characteristics of the borderline territory with Croatia. Descriptions of nature and other inner stories are interwoven with the mystical ones, which justifies the novel’s title. At the same time they prove Gagern’s writing power. He considers the indigenous people as essentially good, but they should further on pursue their cultural development on the basis on the German culture and power. The main character in the novel, a count – most probably the author himself – is really in love with the land and the people, but he is also a typical representative of the nobility and he still thinks hunting is the only activity that can be carried out in the woods. He is a kind of a time stranger, who senses the penetration of capitalism and decline of everything old, also of the values.

There is also a love story; among the protagonists we can find typical representatives of the then Carniolan countryside.

A detailed study of *Das Geheimnis* (*The Secret*) leads to the conclusion that the novel is one of many historical-ethnological works, in which the life of the southern part of Carniola in the 19th century is described.

DIE SICHTEN EINES DEUTSCHEN ARISTOKRATEN AUF DIE SLOWENISCHE POSTFEUDALE EPOCHE

Zusammenfassung

Baron Friedrich von Gagern gehört ungerecht zu „unseren“ weniger bekannten, falls nicht sogar ganz unbekannten, deutschschreibenden Schriftsteller. In der gleichen Gruppe sind Alma Maximiliana Karlin und Anastasius Grün, mit denen Friedrich von Gagern auch verwandt war, bestimmt die bekanntesten. Mütterlicherseits (seine Mutter war Beatrix Auersperg) trug er tief im Inneren die Spuren einer der ältesten Aristokratenfamilien in

Krain, mit der er sich verbunden fühlte. Diese Zuneigung ist auch in seinen Werken zu lesen.

Der Roman *Das Geheimnis* kann in den Geburtsort des Grafen eingeordnet werden. Der genauen Umschreibung der Menschen von Gorjanci/Gorjanci bei Rossberg folgen längere geschichtliche Exkurse, die in Gründe den offiziellen geschichtlichen Deutungen gleich sind. Gleichzeitig zeigen sich auch Umriss der damaligen Situationen und des damaligen Lebens auf diesem Gebiet. Die Geschichte der slowenischen Nation und ihrer Folktradition sind mit den ethnologischen Eigenschaften des Grenzgebiets mit Kroatien verflochten. Die Beschreibungen der Natur und andere Geschichten sind mit dem Mystischen kombiniert und rechtfertigen in diesem Sinne den Titel des Romans und zeigen gleichzeitig Gagersn schriftstellerische Kraft. Die autochthone Bevölkerung ist aus der Sicht des Autors tief in sich gutmütig, aber ihre kulturelle Entwicklung sollte sich auch weiterhin an die deutsche Kultur und Macht anlehnen.

Die Hauptfigur des Romans, der Graf – sehr wahrscheinlich der Autor selbst – liebt das Land und die Leute, er ist aber gleichzeitig auch ein typischer Vertreter der Aristokratie. Er denkt nämlich immer noch, die Jagd sei die einzige Aktivität, die man im Wald ausüben kann. Der Protagonist ist eine Art Zeitfremder, der das Vordringen des Kapitalismus und den Zerfall alles Alten, also auch der Tugenden, empfindet.

Die Geschichte trägt auch eine Liebesgeschichte in sich; zwischen den Protagonisten finden wir wieder typische Vertreter der damaligen Krainer Landleute.

Die genaue Studie des Romans *Das Geheimnis* führt zum Beschluss, dass der Roman zu den geschichtlich-ethnologischen Werken gehört, die das Leben des 19. Jahrhunderts im südlichen Teil Krains erzählen.